

В окремих говірках помітний вплив форм літературної української мови, що посилюється за останні десятиліття. Це окремі факти творення вищого ступеня порівняння прикметників за допомогою слів **більш / менш**; маргінальне і разом з тим дуже обмежене проникнення з літературної мови коротких та повних несвяжених форм прикметників.

Література

1. Бевзенко С.П. Українська діалектологія. – К.: Вища школа, 1980. – 246 с.
2. Герман К.Ф. Атлас українських говірок Північної Буковини. Т.П. Словозміна. Службові слова. – Чернівці: Прут, 1998. – 216 с.
3. Герман К.Ф. Имена прилагательные в системе восточно-славяно-молдавских языковых этнографических аспекты. – Кишинев: Штиинца, 1976. – С.115-122.
4. Лук'янок К.М. Словотвір відносних прикметників у буковинських говорах. Розквіт економіки і культури Радянської Буковини: Матеріали конференції. Львів, 1969. – С.156-160.

SUMMARY

OBSERVATIONS ON ADJECTIVAL PARADIGM OF UKRAINIAN DIALECTS IN NORTH BUKOVYNA

The system of adjectival paradigm of Ukrainian dialects in North Bukovyna is characterized by a great number of dialects' distinctions. They are considered through the contacts and interference between the Pokutya-Bucovynian, the Hutsul, the upper Dniester and Podilian dialects as well as the contacts with Roumanian dialects.

Ольга Пискач
(м. Ужгород)

ДІАЛЕКТНІ ПРИСЛІВНИКИ ЯК ДЖЕРЕЛО ЗБАГАЧЕННЯ ЛЕКСИКИ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

Основою будь-якого загальнонародного словника, як відомо, є лексика національного вживання. Це стосується і першого в історії української лексикографії найбільшого словника глумачного типу — Словника української мови в 11-ти томах. Із представленої у СУМі лексики (понад 130 тисяч слів) прислівники, однак, посідають незначне місце. Дослідники нараховують тут усього 3107 одиниць [1, 40-42]. Одна з причин цього криється, на нашу думку, у самій природі прислівника як частини мови. Адже велика кількість прислівникових лексем виникає, так би мовити, прямо на очах, і тому словник не в змозі максимально зафіксувати всього багатства новотворів-прислівників, що з'являються в мові. Оскільки частини мовним значенням прислівника, як слушно зауважує Т.М.Розумик, є вираження ознаковості ознаки, а в мовленні постійно виникає потреба якнайточніше передавати відтінки дійової чи статичної ознаки, це зумовлює постійне поповнення, зростання класу прислівників [4, 129].

Особливо продуктивним є творення прислівників у результаті зрощення прийменників, часток із уже відомими прислівниками, наприклад: *надовго, позавчора, недалеко, ненадовго* та ін. Крім того, значна кількість прислівникових лексем поповнюється за рахунок аналогічних утворень типу *босьяка, босьяком, голяка, голяком, дурняка, пішака, пішаком* тощо.

Наші спостереження над прислівниками, що вживаються в українських говорах Закарпаття, дають підстави стверджувати, що значна кількість зібраних лексем, незважаючи на їх поширеність у багатьох інших українських говорах, а також у творах відомих українських майстрів слова, все ж не зафіксована у СУМі, що становить прикрий факт. Адже саме народна мова є важливим джерелом збагачення літературної, про що свідчить, наприклад, поступове визнання "літературності" колишніх діалектних прислівників "гарно" тощо. Крім того, навіть чимало аналізованих вузьколокальних прислівників змогли б, на наше глибоке переконання, значною мірою доповнити словниковий склад прислівників сучасної української мови, увійшовши до активного

запасу, оскільки більшість їх утворена на базі вже наявних літературних відповідників і відзначається свіжістю семантичних відтінків. Фонетична, семантична і синтаксична самобутність багатьох із них відбиває не тільки особливості аналізованих говірок, але й історію носія конкретного діалекту, а, отже, має чимале значення і для вивчення історії української мови.

Наводимо далеко не повний список поширених у досліджуваних говірках прислівників, які відсутні в "Словнику української мови" (11 томів) та в "Новому глумачному словнику української мови" (4 томи).

Віддосвіта "від сходу сонця": *тот кугут ми ни даїє спати віддосвіта* (38).

Відмала, відмалу "з дитинства, змалу": *моїа баба відмала служила по л'уд'ох* (50). Див. *відмалу* (розм.) [СУМ, т.І, 604; НТС, т.І, 428].

Відрана, відран'а "від самого ранку": *удрана н'а голові болит* (55).

Гурмом "разом": д'іти спали ус'і гурмом (56). У цьому ж значенні *гурмом* [НСБМ, 125]; пор. *гурма* (діал.) "горба" [СУМ, т.ІІ, 196; НТС, т.І, 686].

Довчора "до вчорашнього дня": *не було роботи гет доучера* (29). *Дозавтра* "до завтрашнього дня": *лем дозавтра ту майеш ми боіти* (9).

Домі "додому": вертайтес'а думі каммайсьборіе (50), *їа пуйду сам думу* (52). Див. у цьому ж значенні *домів* (діал.) [СУМ, т.ІІ, 362; НТС, т.І, 809].

Дослоду "до нижньої частини чого-небудь, донизу": *боіта он' дослоду достала* (39).

Досвіта "до сходу сонця": *фурт дос'в'іта ұстайу на роботу* (1). Див. *досвіта* у цьому ж значенні у творах С.Руданського, І.Франка, лт. *досвіт* "час доби перед сходом сонця, світанком" [СУМ, т.ІІ, 382].

Задвічі "за два рази": ун задвыч'і ұто принесе (52), *шчос' задвыч'і ходиу поступати* (50). *Запусто* "задарма, безплатно": *а шчо він хот'їу би запусто ұз'їти?* (56).

Затричі "за три рази": затрич'і м ходила до попа (33), *ўта с'а затр'їч'і удавала* (24)

Зашчо "з якої причини, чому": зашчо ма'тір' так збыткүйеш? (20).

Зашчос' "з якоїсь причини": зашчос' того чулувіка л'уде хвал'ат (13).

Наблиз'ко "на близьку відстань, на близькій відстані від кого-, чого-небудь": *стан'те си май наблиз'ко від мене* (50).

Навелико 1) "великими кроками, проміжками": *ни ступай навелико, бо ни ұстигау* (16); 2) "на великі шматочки": *ни р'їзе р'їпу навелико* (50); 3) перен. "гордо, пихато": *дўуже навелико зо мноу бис'ідова́ла* (53); 4) пред.ф. "приємно комусь": *дўуже ти навелико, шчо с'їна майеш до́ста* (21).

Навеч'ір "у вечірній час": *хібá он' навеч'ір пса пўстиш вон* (48).

Навпери "спочатку, першочергово": *навпери бим с'а у вас помьу* (52).

Навуз'ко "на вузьку відстань, вузькими вимірами": *пўстї мотуз май навуз'ко* (2).

Навч́ас "упору, вчасно": *обис' была до́ма навч́ас, бо прїйду ў гóст'і* (33).

Навчора "вчора": *мáли прїйті з лапан'á гібы научора* (50). Пор. *навч́ера* "позавчора" [ГТ, 128].

На́гордо "гордо, пихато": *дўуже на́гордо з ним говоріла антá д'ї́ка* (9).

На́густо 1) "на дуже близькій відстані одне від одного": *на́густо м пос'ї́ала мórкóу* (35); 2) "з великим вмістом, великою концентрацією чогось": *замісі к'їсто на колач'ї май на́густо* (8).

Надалеко "на далеку відстань від чого-, кого-небудь": *муй брат дўже надалеко мене лóпту* (46).

Надвічі "на два рази": ту нийе шчó надвыч'і не́сти (51); "на дві рівні частини": *под'їлі с'їно корóві надвыч'і* (38).

Надóво (з наголосом на першому складі) "на довгу відстань, довгими вимірами": *пўстї конїц' май на́доуго* (38). Пор. уживаний в обстежуваних говірках і літературній мові прислівник *надóво* (з наголосом на другому складі) "на довгий проміжок часу" [СУМ, У, 74; НТС, 2, 741].

На́дрібно 1) "на дрібні шматочки, дрібно": *крóмил'і на́друбно трéба ў суп р'їзати* (31); 2) "дрібними кроками": *д'їтіна так на́др'їмно друбїц' күйе* (50); 3) перен. "швиденько, незрозуміло": *шчос' ми на́др'їбно збуон'їу, шчо нич им ни порозуміла* (30). Див. *на́дрібно* "на малі куски" [ГТ, 129].

Назад'і "ззаду": опстáлас'а жонá дис' назад'і (54). Див. *назад'і* у цьому ж значенні [ГТ, 129].

Накрай'і "набік": відсун' тот фáндлик май накрай'і (50).

Належко 1) “будучи легко одягненим”: *ч'ом іс' так належко д'ітину нис'ка уд'іла?* (13); 2) перен. “без труднощів, проблем”: *хот' ко би хот'іть належко жити* (54).

Налице “лицьовим боком назовні”: *буверни си шат'а налице* (51). У цьому значенні *налице, налиця, налиці* [ОСБГ, ч.1, 469].

Намало 1) “дрібними дозами, відрізками”: *пор'іж намало колбасу* (51); 2) “на короткій відрізок часу”: *сус'ід намало склау у мене у комору збіж'и* (22).

Наніні “на сьогоднішній день”: *наніні і ўже н'іц робіти не маіу* (22). Пор. *наніні* “вчора пізно ввечері” [ГГ, 130].

Наніч “на всю ніч”: *зас' нануч' іде д машин' і красти* (48).

Напару “парно, з участю двох осіб”: *мы нис'кы напару д'іжуриме* (17).

Напотому, напотім “на пізніший час”: *лиши собі солоніну май напотому* (39).

Напросто “напростець, прямо”: *ід'ім, бачі, уд хьжжі напросто* (44).

Нарідко “до рідкої консистенції”: *т'істо нар'ідко замісила* (8).

Наробчо “навмисне”: *стрыко с'а наробчо спр'атау* (38). У цьому ж значенні літ. *нарочіто* [СУМ, т.У, 178].

Наскоро “наспіх, поспіхом”: *выладж'уй сына наскоро* (9). *Насліпо* “наосліп”: *а віттал ішли насліпо, так с'и було тёмно* (22). Див. у цьому ж значенні *насліпо* [ГГ, 131].

Настаро 1) “повільно, поважно”: *настаро ти робота іде* (24); 2) “гордо, пихато”: *дўже настаро пан'іа дівит* (30); 3) “старо на свої літа”: *с'а жонá выг'адаіе настаро* (53).

Наовсто 1) “з великою, значною товщиною”: *солоніна дўже наовсто нар'ізана* (33); 2) “низько, товсто, басом”: *пул наш наовсто співаіе* (21).

Натонко 1) “з незначною товщиною”: *моіа куділ'а натонко пр'адé* (50); 2) “високо (про голос)”: *кан'а так гіа натонко пишчйт* (3); 3) перен. “делікатно, чутливо”: *до нііні принесе?* (50); “на три рази”: *пак хто сис'у ўс'у р'іпу натрич'і натрич'і* (30).

Нау́се “назавжди”: *оддаі му ўту лобту наўсе* (51).

ДАЛЕКТНІ ПРИСЛІВНИКИ ЯК ДЖЕРЕЛО ЗБАГАЧЕННЯ ЛЕКСИКИ...

Нашироко “на широку відстань”: *ста́н'те май нашироко* (42).

Надень “у денний час, денно”: *муй Шобіко іде на роботу на́дин'* (21); “на весь день”: *моіі д'іти, сарачата, ўсе на́дин'* *скотар'ат* (50). Див. у цьому ж значенні *на́дин'* [ОСБГ, I, 466].

Неназбвсім “не на все життя”: *дубр'і, же ниназбв'ім с'а так опста́не* (8).

Непричому “ні в якій залежності, ні в якому зв'язку”: *ти тутка непричому, то ўсе вона́* (22).

Неслідо “непомітно”: *нисл'інно пропаў сн'іх тай* (38). Див. у цьому ж значенні *неслідо* [ГГ, 132].

Пёрше 1) “спочатку”: *пёрше іди до нас, а потому думу* (51); 2) “недавно, кілька хвилин чи годин тому”: *пёрше ў нас были друшкы* (25).

Тогб “з тієї причини, тому”: *а малу тогб ни бра́ши* (7); “з тією метою”: *пак уч тогб там і пушо́у* (23).

Увечір “у вечірній час”: *иа увечір не прійду* (29). У цьому ж значенні *увечір* [Стеф, 29; Коб, 107], *увичір, увичир', ввечир* [ОСБГ, ч.П, 310], *увечір (увечір'ь)* [ГГ, 190].

Уздá “у напрямку, протилежному до напрямку попереднього руху”: *зафарто́кай тыбу май узáд* (50).

Усілу “насилно, проти волі”: *ўсілу го забра́ли тай ус'о* (19). Див. *усилу* [СГ, т.ІУ, 355; ЧСГНН, т.ІУ, 174].

Успід “у нижню частину чого-небудь”: *сховай успід гроб'і* (51); “під низ чогось (про одяг)”: *уд'ін' успід тійні і тат'і* (50). Див. *успід* у цьому ж значенні [ГГ, 193].

Успод'і 1) “у нижній частині чогось”: *то буде лем успод'і* (31); 2) “під верхнім одягом”: *што ў т'а успод'і пуд вітаном?* (17). Див. у цьому ж значенні *усподі* [СГ, т.ІУ, 358], *всподу* [ОСБГ, ч.1, 150], *усподу* [ГГ, 193], літ. *насподі* [СУМ, т.У, 196; НТС, т.2, 799].

Учорні і “чорно, у чорному кольорі, в чорному одязі”: *чогб Ма́р'а ўчорні?* (38), *картина ус'а а іе́кос учорні* (11).

Трапляються окремі суперечності і в системі ремаркування прислівників у СУМі: *деколи, подеколи* (розм.), хоча *декуди, подекуди* без ремарки, *доніні* (книжн.), *потіху* (розм.), хоча *помалу* без ремарки, *горі* (діал.), а *даві, долом, долу* (без ремарки), *відзавтра, назбвсім, задурно, замáло, заново* (розм.), а *запізно, задбаго, наззавтра* без ремарки (пор. *замалій* (розм.) [СУМ, т.ІІІ, 201], а *завелікий* (без ремарки) [СУМ, т.ІІІ, 41]) тощо.

Не завжди переконалими у вищезазначених словниках є й ілюстрації до прислівників *gori* (у наведених прикладах із творів І. Франка маємо не прислівник, а прийменник: "*Де Ольга гори селом...*"; "*Потяглись гори селом Санки порожні*" [СУМ, т. II, 130; НТС, т. I, 642]).

Як видно з наведеного матеріалу, в українських говорах Закарпаття для вираження обставинно-атрибутивних і власне обставинних значень існує чималій арсенал прислівників, наявних і в деяких інших українських говорах, проте не зафіксованих відомими словниками. Із словотвірного боку — це складні утворення, що виникли переважно шляхом "зрощення" наявних у мові прислівників з прийменниками *на*, *за*, *до*, які надають новоствореному прислівнику семантичних відтінків головним чином конкретизуючого характеру: *довчора*, *зідвічі*, *затусто*, *затричі*, *надрібно*, *нашироко*, *навчас*, *напотому*, *наусе* тощо.

Своїм дослідженням ми аж ніяк не претендуємо на вичерпність, оскільки прислівниковий клас слів у мові постійно поповнюється новими утвореннями. Проте наведені вище лексеми, на наше глибоке переконання, збагатять не тільки загальномовний словник, а й українську літературну мову у плані вираження найрізноманітніших обставинних відтінків значень.

Література

1. Горяний В. Ф. Предикативи в українській мові // УМЛШ. - 1982. - №3. - С.40-42.
2. Пилинський М. М. Мовна норма і стиль. - К., 1976.
3. Пономарів О. Д. Культура слова. Мовностилістичні поради. - К., 1999.
4. Розумик Т. М. Прислівникова лексика в українських говорах району Карпат // Дослідження лексики і фразеології говорів Українських Карпат. — Ужгород, 1982. — С.127-135.
1. ГГ — Гудульські говірки. — Львів, 1997.
2. Коб. — Кобиланська О. Твори. — Ужгород, 1983.
3. ЛСПП — Лисенко П. С. Словник польських говорів. — К., 1974.
4. М-ли — Матеріали до словника буковинських говорів. — Чернівці: Вид-во ЧДУ, 1971-1979. — Вип. I-VI.
5. НСЕМ — Насович І. І. Слоўнік беларускай мовы. — Мінск, 1983.
6. НТС — Новий тлумачний словник української мови. — К., 1999. — Т.1-4.
7. СБГ — Оніпшквич М. І. Словник бойківських говорів. — К., 1984. — Ч. I-II.
8. СГ — Словар української мови // За ред. Б. Грінченка. — К., 1907-1909.

Список скорочень джерел фактичного матеріалу

- ДДАЛЕКТНІ ПРИСЛІВНИКИ ЯК ДЖЕРЕЛО ЗБАГАЧЕННЯ ЛЕКСИКИ...
9. Стеф. — Стефанік В. Твори. — К., 1984.
 10. СУМ — Словник української мови. — К., 1970-1980. — Т. I-XI.
 11. СЯГ — Словник української мови Я. Ф. Головацького // Історія культури — першоджерела. — Праця, 1902.
 12. ЧСТНН — Чабаненко В. А. Словник говірок Нижньої Наддніпрянини. — Т. I-IV. — Запоріжжя, 1992.

Список назв населених пунктів Закарпатської області

1. Абранка, Воловецький р-н.
2. Березово, Хустський р-н.
3. Березники, Свалявський р-н.
4. Білки, Іршавський р-н.
5. Бововище, Мукачівський р-н.
6. Великі Ком'яти, Виноградський р-н.
7. Водича, Рахівський р-н.
8. Волосянка, Великоберезнянський р-н.
9. Ворочено, Перечинський р-н.
10. Вучкове, Міжгірський р-н.
11. Ділове, Рахівський р-н.
12. Довге, Іршавський р-н.
13. Довге Поле, Ужгородський р-н.
14. Жденіве, Воловецький р-н.
15. Заріччє, Перечинський р-н.
16. Заріччя, Іршавський р-н.
17. Керещьки, Свалявський р-н.
18. Колодне, Тячівський р-н.
19. Клячаново, Мукачівський р-н.
20. Колочава, Міжгірський р-н.
21. Королєво, Виноградський р-н.
22. Косівська Поляна, Рахівський р-н.
23. Крива, Тячівський р-н.
24. Кушниця, Іршавський р-н.
25. Лалово, Мукачівський р-н.
26. Липовець, Перечинський р-н.
27. Ліпці, Ужгородський р-н.
28. Луг, Рахівський р-н.
29. Луги, Рахівський р-н.
30. Майдан, Міжгірський р-н.
31. Мал. Березний, Великоберезнянський р-н.
32. Малий Раковець, Іршавський р-н.
33. Нанково, Хустський р-н.
34. Нижній Бистрий, Хустський р-н.
35. Нижні Ворота, Воловецький р-н.
36. Неліпино, Свалявський р-н.
37. Павлово, Свалявський р-н.

38. Подбовець, Міжгірський р-н.
39. Присліп, Міжгірський р-н.
40. Пузняківці, Мукачівський р-н.
41. Рокосово, Хустський р-н.
42. Руська Мокра, Тячівський р-н.
43. Руське Поле, Тячівський р-н.
44. Сасово, Виноградівський р-н.
45. Синевир, Міжгірський р-н.
46. Скотарське, Воловецький р-н.
47. Смерекова, Великоберезнянський р-н.
48. Сокиринця, Хустський р-н.
49. Страбичево, Мукачівський р-н.
50. Торун, Міжгірський р-н.
51. Тур'я Ремета, Перечинський р-н.
52. Холмовець, Виноградівський р-н.
53. Худьлово, Ужгородський р-н.
54. Чорний Потік, Іршавський р-н.
55. Широкий Луг, Тячівський р-н.
56. Ясіня, Рахівський р-н.

SUMMARY

Olga Pyskach

DIALECT ADVERBS AS THE SOURCE OF THE LITERARY LANGUAGE VOKABULARY REPLENISHMENT

The article deals with the influence of adverbs on Ukrainian literary vocabulary replenishment and the reflection of the above mentioned lexis in "The Dictionary of the Ukrainian Language" in 11 volumes as well as "A New Explanatory Dictionary of the Ukrainian Language" in 4 volumes. A great number of adverbs are given, having not been fixed in these two dictionaries, though available in Ukrainian.

Наталія Рудьова

СЛОВОТВІР ВАРІАНТІВ ОСОБОВИХ ІМЕН
(НА МАТЕРІАЛІ ЗАХІДНОГО ПОДІЛЛЯ)

Уперше до словотвору українських імен звернувся В.Сімович у праці «Історичний розвиток українських здрібнених та згрублених імен із окремішньою увагою на завершені суфікси», в якій висвітлював словотвір чоловічих особових назв, але автор не відмежував власні особові імена від особових апелятивів. Пізніше до словотвору імен звертаються такі відомі мовознавці, як Д.Л.Гумецька, І.І.Ковалик, О.В.Суперанська та ін. Окремі дослідження доводять, що подальше вивчення словотвору імен дуже важливе, тому що:

1) дає можливість простежити процес творення імен на різних територіях (Гуцульщина, Бойківщина, Лемківщина, Буковина, Закарпаття);

2) дає змогу зробити порівняльну характеристику словотворчих систем різних населених пунктів;

3) детальне вивчення словотвору показує, що з часом деякі варіанти стають офіційними (суфікси втрачають своє первісне значення) [5, 55].

Особливістю особових імен є те, що вони функціонують не в одному, а в кількох варіантах. Наприклад, жіноче ім'я *Ганна* реалізується в таких варіантах (це демінутивна, гіпокористична, пейоративна форми імені): *Ганя, Ганна, Ганька, Ганюта, Ганнуся, Ганночка, Ганнуля, Ганнулька, Ганнусечка, Ганнусенька, Аня, Анниця, Анничка, Анюта, Анечка*.

У повсякденному побутовому спілкуванні вільно і широко використовується багатство розмовних варіантів імен. Варіант антропоніма — це "видозміна імені або будь-якого елемента його структури в різноманітних мовних ситуаціях, яка не призводить до появи нового антропоніма" [1, 6]. Відомий український мовознавець І.І.Ковалик у праці «Словотвір особових імен в українській мові» [2] варіанти імен називає різними формами одного імені. Терміном «варіант» користувався при дослідженні власних особових імен і Н.О.Петровський, який у "Словаре русских личных имён" подає варіанти найпоширеніших і застарілих власних назв.

Кількість варіантів імені залежить від популярності цього імені в народі. Різні варіанти об'єднуються навколо своїх стрижневих